

Оксана Назарчук,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного та трудового права
Юридичного Інституту ДВНЗ Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5849-3758>

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Визначено правові аспекти захисту прав людини. Охарактеризовано, що вагоме місце з-поміж великого кола проблем, якими займається сьогодні юридична наука, належить проблемі захисту прав людини. Рівень забезпечення прав і свобод людини визначається розвиненістю механізмів і розробленістю засобів, заходів та процедур, які використовуються для охорони й захисту прав і свобод людини, що дає змогу говорити про захищеність і безпеку особистості в державі. Розглянуто сучасний стан та проблеми реалізації захисту прав людини. Здійснено узагальнений аналіз питань, що регулюють захист природних прав людини, а їх обмеження неможливе за будь-яких умов. Життєдіяльність громадян в умовах воєнного стану вимагає вдосконалення захисту прав людини, що зумовлює перспективність проблематики та формує вектори для подальших досліджень.

Розкрито питання захисту прав людини, який закладений у ключових нормах міжнародного гуманітарного права, яке захищає людину від наслідків війни та стосується кожного з нас, однак воно ще недостатньо відоме. Механізм дотримання і реалізації норм міжнародного гуманітарного права перебуває в рамках міжнародно-правових заходів, спрямованих на активізацію міждержавної співпраці з метою забезпечення узятих зобов'язань на міжнародному рівні, тобто здійснюється в нормативно-організаційних межах імплементації на міжнародному рівні. Звертається увага на те, що до системи комплексу таких нормативно-процесуальних заходів належать заходи контрольного характеру, які є основою та найважливішим елементом міжнародного механізму захисту прав людини. Однак права людини – це не тільки засіб і спосіб захисту особи від будь-яких посягань. Права людини – головний нерв суспільного розвитку, державного устрою, взаємовідносин суспільства, людини та держави.

Ключові слова: захист прав, права людини, правова держава, соціальні права, Конституція України, суспільні взаємовідносини, механізм дотримання прав громадян.

Nazarchuk O.

Protection of human rights: current state and problems of implementation

The legal aspects of the protection of human rights are determined. It is characterized that an important place among the wide range of problems that legal science deals with today belongs to the problem of protecting human rights. The level of ensuring human rights and freedoms is determined by the development of mechanisms and the development of means, measures and procedures used in the protection and protection of human rights and freedoms, which allows us to talk about the security and safety of the individual in the state. The current state and problems of the implementation of the protection of human rights are considered. A generalized analysis of issues regulating the protection of natural human rights is carried out, and their limitation is impossible in any conditions. The vital activity of citizens in the conditions of martial law requires the improvement of the protection of human rights, which makes the perspective of the problem and forms vectors for further research.

The issue of the protection of human rights, which is embedded in the key norms of international humanitarian law, which protects a person from the consequences of war and concerns each of us, is revealed, but it is still not well known to people. The mechanism of observance and implementation of the norms of international humanitarian law is within the framework of international legal measures aimed at intensifying interstate cooperation in order to ensure the commitments made at the international level, i.e. is carried out within the normative organizational limits of implementation at the international level. Attention is drawn to the fact that the system of a complex of such regulatory and procedural measures includes control measures that underlie and act as an essential element of the international

mechanism for the protection of human rights. However, human rights are not only a means and a way to protect an individual from any encroachment. Human rights are the main nerve of social development, state structure, relationships between society, man and the state.

Keywords: *protection of rights, human rights, rule of law, social rights, the Constitution of Ukraine, public relations, the mechanism of observance of the rights of citizens.*

Постановка проблеми. Дотримання гарантій прав людини та її захисту закріплені як у національних, так і в міжнародних номативних актах. У цей день Україна перебуває на одному із найважчих етапів її незалежного періоду соціального та економічного розвитку – в умовах воєнного стану. Людство на основі тривалого історичного досвіду усвідомило величезну значущість прав людини для нормальної життєдіяльності суспільства, держави та громадянина.

Безумовно, забезпечення, реалізація захисту прав людини – це важливий показник для правової держави, а виконання завдання щодо захисту прав людини залежить насамперед від рівня досягнень країни та механізмів, що існують на національному рівні. Таким чином, все ще відкритими для подальших досліджень питання реалізації дотримання захисту прав людини, особливо зараз. З огляду на проблеми сьогодення ця тема набула ще більшої актуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним із захистом прав людини, приділяла увагу міжнародна та вітчизняна наукова спільнота, зокрема: В. В. Букач, С. Г. Грицкевич, В. О. Демиденко, Н. О. Задорожня, Н. В. Камінська, Н. І. Карпачова, А. М. Колодій, В. В. Лутковська, О. В. Марцеляк, А. Ю. Олійник, Б. О. Параховський, Г. М. Яворська та ін. Проблематика реалізації прав людини всебічно досліджена у працях М. В. Ковалів, В. П. Свєрдліченко, О. Буханевич, А. Мерник та ін.

Мета дослідження – проведення комплексного аналізу правових аспектів, проблеми реалізації захисту прав людини в умовах сучасного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Введення воєнного стану на всій території України – це безпрецедентний захід за роки незалежності, що спричиняє проблемні правові аспекти в реалізації захисту прав людини. Відповідно підвищується роль практики захисту прав громадян України.

Права людини – це права, які функціонують як моральні гарантії вимог, а захист прав людини – це одне з найбільш актуальних питань протягом усього існування людства. Конституція України частиною п'ятою статті 55 закріпила кожному гарантію захисту своїх прав, свобод та інтересів від порушень і неправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами [1].

Незалежно від свого соціального характеру, законні чи незаконні (агресивні війни або оборонні війни; збройні дії сепаратистів у середині країни або дію урядових військ щодо захисту конституційного ладу), збройні конфлікти ставлять під загрозу реалізацію захисту прав і свобод людини [9].

Одним із основоположних джерел міжнародного права, на якому базуються більшість конституційних положень не лише України, а й інших держав світу, є Загальна декларація прав людини, ухвалена та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р. Вона ухвалена у формі резолюції, тому не має обов'язкового характеру, а лише рекомендаційний [4].

Реалізація захисту прав людини трактується як створення умов для здійснення цих прав. Тобто, прописавши цей обов'язок, держава зобов'язала себе створити конкретні установи для захисту прав людини, серед яких: суди усіх інстанцій, прокуратура, інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини тощо.

Таким чином, кожна людина повинна мати можливість вільно обирати спосіб захисту своїх порушених прав, адже вона має бути впевнена, що держава гарантує рівну можливість незалежно від віри, раси, місця проживання, віку і статі скористатися таким захистом. Права людини гарантовано мають бути забезпечені публічною владою з метою їх реалізації громадянами. Якщо громадянин не отримав належної допомоги у зазначеному – він може скористатися міжнародними правовими механізмами їх забезпечення.

Так, ми можемо погодитися з М. В. Ковалів, який у своїй праці, підкреслює ключові процеси визнання і реалізації прав людини в умовах сьогочасного суспільства. Науковець дійшов висновку, що існує прямий зв'язок між розвитком держави, суспільства та організаційно-правового механізму забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, і такий зв'язок «виражається в тому, що в тоталітарній державі з нестабільною політичною і економічною обстановкою не може бути досконалого організаційно-правового механізму забезпечення захисту прав людини» [10, с. 75]. Таким чином, життя громадян, навіть в умовах воєнного стану, безпосередньо залежить від якості та досконалості правового регулювання прав кожної людини.

Цікавим є дослідження В. П. Свердліченка, який визначає актуальний феномен зловживання правом на честь, гідність та ділову репутацію в умовах воєнного стану. Науковець доводить, що в умовах війни унеможлиблюється зловживання правом на честь, гідність та ділову репутацію, зокрема призначення права проявляється саме через «усвідомлювання кожною особою своєї цінності, суспільної значущості та моральної рівності поряд з іншими особами», навіть в умовах війни [11, с. 359].

Захист прав людини закладений у ключових нормах міжнародного гуманітарного права, одна із яких відома як «декларація (застереження) Мартенса». Так, положення вперше було внесено до преамбули Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1899 р. на пропозицію юриста-міжнародника та дипломата Ф. Ф. Мартенса, і пізніше стало самостійною нормою, яку із змінами внесено до наступних конвенцій з міжнародного гуманітарного права [8]. Механізм дотримання і реалізації норм міжнародного гуманітарного права перебуває в рамках міжнародно-правових заходів, спрямованих на активізацію між-державної співпраці з метою забезпечення узятих зобов'язань на міжнародному рівні, тобто здійснюється в нормативно-організаційних межах імплементації норм на міжнародному рівні. Звертається увага на те, що до системи комплексу таких нормативно-процесуальних заходів належать заходи контрольного характеру, які є основою та найважливішим елементом саме міжнародного механізму захисту прав людини.

Порушення прав людини узагальнені не лише у джерелах міжнародного гуманітарного права, а й у європейському праві прав людини, яке ґрунтується на положеннях Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Для захисту цих прав і свобод заснований Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), юрисдикція якого поширюється на всі справи і рішення якого обов'язкові для всіх держав-учасниць Конвенції. Саме у практиці європейського права прав людини визначено аспекти переслідування осіб, винних у найтяжчих порушеннях прав людини. Цей аспект правовідносин сформульовано у практиці ЄСПЛ як так зване «процедурне зобов'язання» відповідно до ст. 2 та 3 Конвенції [5].

Безумовно, реалізація захисту прав людини – це один із найважливіших у діяльності управлінських кадрів усіх рангів. Світова практика розвитку демократичних країн свідчить про те, що саме забезпечення прав і свободи людини та громадянина, ставлення держави, її органів та службовців до людини є головним критерієм соціальної справедливості та законності.

Сьогодення нам показує сучасний стан, де малими кроками має відбуватися трансформація вдосконалення механізму захисту прав людини, зокрема: 1) зниження формалізованості процедур розгляду скарг, наданих від громадян щодо порушення їх прав і свобод, обмеження яких неможливі; 2) високий ступінь незалежності правотворчих процесів та органів, що реалізують правотворчу та правозахисну діяльність в системі державних органів влади України; 3) безкоштовне надання юридичної підтримки в рамках правозахисної діяльності; 4) безкоштовне надання інформаційно-роз'яснювальних та психологічних послуг в умовах сучасного стану [7].

Захист прав людини – це найвища цінність, історично невід'ємні права громадян, що одночасно акцентують увагу на цінності людини, а також необхідності її підтримки у складних обставинах, обмеженні впливу громадян на стратегію і тактику вирішення збройного конфлікту, зокрема завдяки унеможливленню прийняття суб'єктивних рішень чи неефективних дій громадян [8].

Права нерозривно пов'язані з самим існуванням людини і є невід'ємними та невідчужуваними. Держава може встановлювати певні обмеження прав і свобод лише зазначених у Конституції України і міжнародно-правових документах. Підставами можуть бути загроза державній і громадській безпеці, основам конституційного ладу, здоров'ю населення, правам і законним інтересам інших осіб. Тимчасові обмеження прав людини можливі у разі надзвичайного або воєнного стану, а тому мають бути пропорційні ситуації, яка має наслідком такі обмеження, і ліквідовані відразу після нормалізації обстановки і зміни причин, що їх викликали.

Висновки. Організація взаємодії держави і громадян може зазнавати трансформацій під тиском глобальних соціально-економічних тенденцій, зовнішніх факторів чи внутрішніх змін, до яких належать процеси введення надзвичайного чи воєнного стану. Важкий період для України показує життєдіяльність громадян в умовах воєнного стану, а тому концепції та практика реалізації захисту прав людини потребують удосконалення, що зумовлює перспективність проблематики та формує вектори для подальших досліджень. Принципово важливо усвідомити і розуміти необхідність забезпечення прав людини за будь-яких обставин.

Список використаних джерел

1. Конституція України: зі змінами та доповненнями: (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19> (дата звернення 10.05.2022)
3. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.07.2011 р. № 3460-VI. Дата оновлення: 01.07.2021. URL: [http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text](http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text) (дата звернення: 10.05.2022).
4. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 10.05.2022)
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 14.05.2022).
6. Братасюк М. Г. Філософія захисту прав людини з позиції сучасного правового мислення. Філософські та методологічні проблеми права. 2020. № 1 (19). С. 14–20
7. Лазарева М. Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. Юридичний науковий електронний журнал. № 1. 2020. С. 51–53.
8. Гришук О. В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти : монографія. Вид. 2-е доопр. і доповн. Київ : Ваіте, 2020. 530 с.
9. Гнатковський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. Київ, 2017. С. 22. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf (дата звернення 12.05.2022)
10. Ковалів М. В. Захист прав і свобод людини та громадянина як одне із завдань держави. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції : матеріали доп. учасників VII-го Всеукр. круглого столу. Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2021. С. 74–77.
11. Сverdlichenko V. P. Аналіз категорії «зловживання правом на честь, гідність та ділову репутацію» в умовах надзвичайного або воєнного стану. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 356–361. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1199304> (дата звернення 12.05.2022)
12. Сіренко В. Ф., Актуальні проблеми забезпечення і охорони прав людини в Україні / В. Ф. Сіренко, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, Т.І. Тарахонич. Правова держава. 2014. Вип. 25. С. 16-43.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: zi zminamy ta dopovnnenniamy: (pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r.) [Constitution of Ukraine: with changes and additions: (adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996)] (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, 141 [in Ukrainian].
2. *Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 №389-VIII* [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of 12.05.2015 №389-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19> [in Ukrainian].
3. *Pro bezoplatnu pravovu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2011 r. № 3460-VI*. [On gratuitous legal aid: Law of Ukraine of 02.07.2011 № 3460-VI]. Data onovlennia: 01.07.2021. Retrieved from [http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text](http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text) [in Ukrainian].
4. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny (ros/ukr): Mizhnarodnyi dokument vid 10.12.1948* [Universal Declaration of Human Rights: International document dated 10.12.1948]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
5. *Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. № 475/97* [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: ratified by the Law of Ukraine of 17 July 1997 № 475/97]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
6. Bratasiuk, M. H. (2020). Filosofiia zakhystu prav liudyny z pozytsii suchasnoho pravovoho myslennia [Philosophy of human rights protection from the standpoint of modern legal thinking]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava – Philosophical and methodological problems of law*, 1 (19), 14-20 [in Ukrainian].

7. Lazarieva, M. D. (2020). Stan zabezpechennia prav liudyny v Ukraini na suchasnomu etapi [Lazareva MD The state of human rights in Ukraine at the present stage]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 1, 51-53 [in Ukrainian].
8. Hryshchuk, O. V. (2020). *Konstytutsiini tsinnosti: filosofski ta sudovi aspekty. Monohrafiia. Vydannia 2-e doopratsovane i dopovnene [Constitutional values: philosophical and judicial aspects. Monograph. The 2nd edition is revised and supplemented]*. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
9. Hnatkovskiy, M. M. (2017). *Povaha do prav liudyny v umovakh zbroinoho konfliktu v Ukraini zastosuvannya sudamy norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava ta standartiv zakhystu prav liudyny [Gnatkovsky MM Respect for human rights in the context of the armed conflict in Ukraine, the application by the courts of international humanitarian law and human rights standards]*. Kyiv. Retrieved from https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf [in Ukrainian].
10. Kovaliv, M. V. (2021). *Zakhyst prav i svobod liudyny ta hromadianyna yak odne iz zavdan derzhavy. Derzhavotvorennia ta pravotvorennia v konteksti yevrointehratsii [Protection of human and civil rights and freedoms as one of the tasks of the state. State and law education in the context of European integration]: Mat. dop. uchasnykiv VII-ho Vseukrainskoho kruhloho stolu. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav*, 74–77 [in Ukrainian].
11. Sverdlichenko, V. P. (2017). Analiz katehorii «zlovzhyvannia pravom na chest, hidnist ta dilovu reputatsiiu» v umovakh nadzvychainoho abo voiennoho stanu [Analysis of the category «abuse of the right to honor, dignity and business reputation» in a state of emergency or martial law]. *Forum prava – Law Forum*, 5, 356–361. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1199304> [in Ukrainian].
12. Sirenko, V. F. (2014). Aktualni problemy zabezpechennia i okhorony prav liudyny v Ukraini [Actual problems of ensuring and protecting human rights in Ukraine]. V.F. Sirenko, N.M. Onishchenko, N.M. Parkhomenko, T.I. Tarakhonych. *Pravova derzhava – Legal State*, 25, 16-43 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2022.